

УДК 94:[355.322:623.821.2](430:477"19"

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2025.59.13709>

NIEMIECKA FLOTA PANCERNIKÓW DREDNOTOWYCH ORAZ PROBLEM EWENTUALNEJ PRZYNALEŻNOŚCI DO NIEJ UKRAIŃSKIEGO OKRĘTU LINIOWEGO *WOLA*

Jarosław JASTRZĘBSKI

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie,
Instytut Bezpieczeństwa i Informatyki,
Katedra Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Informacyjnego,
ul. Ingardena 4, Kraków, Polska
jaroslaw.jastrzebski@uken.krakow.pl
ORCID ID: 0000-0003-4722-547X

Флот німецьких дредноутних лінкорів складався загалом з 21 одиниці. До цього переліку не варто включати лінійні крейсери типу *Deutschland*, так звані "кишенькові лінкори". Вони були спроектовані й використовувалися переважно для крейсерських, особливо, рейдерських операцій. Також не включаємо до складу цього флоту колишній російський і український лінкор "Воля", попри те, що його було захоплено німцями, які навіть проводили з ним морські випробування. Однак, вони ніколи не включили його до складу свого флоту й навіть не мали такого наміру, адже він надто сильно відрізнявся технічними рішеннями від стандартів кораблів цього класу у складі Імперського флоту Німеччини. Лінкори у своїй конфігурації головної артилерії представляли всі покоління такого типу бойових кораблів. До першого покоління належало 8 одиниць (*Nassau, Helgoland, Oldenburg, Ostfriesland, Posen, Rheinland, Thüringen, Westfalen*), до другого – 5 одиниць (*Friedrich der Grosse, Kaiser, Kaiserin, Kynig Albert, Prinzregent Luitpold*), до третього – 4 одиниці (*Grosser Kurfürst, Kynig, Kronprinz, Markgraf*), а до найоптимальнішого четвертого покоління – також 4 одиниці (*Baden, Bayern, Bismarck, Tirpitz*).

Ключові слова: лінкор, лінійний корабель, дредноут, Імператорські військово-морські сили, Німецький військово-морський флот.

Wstęp. W wojskowości morskiej istnieją kontrowersje dotyczące problemu ostatecznego rozgraniczenia między okrętami liniowymi przeddrednotowymi, a tymi które powstały już wedle koncepcji zapoczątkowanej przez brytyjski pancernik *Dreadnought*. Od wyraźnie zdefiniowanej granicy zależy bowiem przyporządkowanie konkretnych jednostek do jednej z wyżej wspomnianych grup okrętów liniowych. Podobny problem dotyczy wyznaczenia jednoznacznego przedziału między tą klasą a krążownikami liniowymi, które cechując się istotnymi podobieństwami komplikują rozgraniczenie między sobą. W ostatnich latach udało się jednak wypracować dość precyzyjne definicje, oparte na jednoznacznych kryteriach, a przy tym kluczowych dla kategorii okrętów artyleryjskich, opierających się na minimalnej liczbie dział artylerii głównej, ich jednolitości i sposobie jej rozmieszczenia w przypadku problemu klasyfikacyjnego między pancernikami przeddrednotowymi i dreadnotowymi, a w oparciu o przeznaczenie między okrętami liniowymi a krążownikami liniowymi. W niniejszej pracy analizujemy skutki owego zdefiniowania dla przypadku Niemieckiej Marynarki Wojennej. Dodatkowo zaś, rozważamy kwestię, czy okręt liniowy *Wola*, należący okresowo do flot rosyjskiej i ukraińskiej, powinno się zaliczać także do floty niemieckich pancerników dreadnotowych, jak czyni to część literatury przedmiotu. W artykule znajduje się również odniesienie do zaproponowanej przeze mnie kilka lat temu klasyfikacji już w ramach zbioru pancerników dreadnotowych w oparciu o optymalizację rozmieszczenia artylerii głównej na pokładzie okrętu, poprzez ich podział na cztery generacje.

Streszczenie głównego materiału. Niemiecka Marynarka Wojenna. Niemiecka Marynarka Wojenna (niem. *Deutsche Marine*) wielokrotnie w XX wieku zmieniała swą oficjalną nazwę. Stulecie to rozpoczynała jako Cesarzowska Marynarka Wojenna (niem. *Kaiserliche Marine*), powołana 16 kwietnia 1871 roku, po utworzeniu Cesarstwa Niemieckiego w dniu 18 stycznia tegoż roku. Po proklamowaniu republiki 9 listopada 1918 roku (tzw. Republiki Weimarskiej), nadano jej 16 kwietnia 1919 roku nazwę Marynarka Wojenna Rzeszy (niem. *Reichsmarine*). Z kolei po wprowadzeniu reżimu hitlerowskiego 30 stycznia 1933 roku (data objęcia urzędu kanclerza przez Adolfa Hitlera), od 21 maja 1935 roku funkcjonowała jako Marynarka Wojenna (niem. *Kriegsmarine*). Co prawda rozwiązano ją 22 lipca 1945 roku, lecz jednocześnie powołano Niemiecką Służbę Rozminowywania (niem. *Deutscher Minenräumdienst*), która *de facto* przejęła rolę rozformowanej formacji, choć i ją rozwiązano 31 grudnia 1947 roku, przerywając ciągłość tradycji.

Po wejściu Republiki Federalnej Niemiec 9 maja 1955 roku do utworzonej 24 sierpnia 1949 roku (z chwilą ratyfikacji traktatu podpisanego 4 kwietnia tegoż roku) Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego

(ang. *North Atlantic Treaty Organization*, skr. NATO) odtworzono siły morskie 12 listopada 1955 roku pod oficjalną funkcjonującą do dziś dnia nazwą Marynarka (niem. *Marine*), jednak przyjęło się ją potocznie określać mianem Federalnej Marynarki Wojennej (niem. *Bundesmarine*). W odpowiedzi 1 marca 1956 roku w komunistycznej Niemieckiej Republice Demokratycznej powołano Ludową Marynarkę Wojenną (niem. *Volksmarine*), która funkcjonowała do zjednoczenia obu państw niemieckich. Wraz z nim, 2 października 1990 roku wszystkie zasoby tej ostatniej przejęła *Bundesmarine*. Od 1995 roku zaczęto nieformalnie, lecz powszechnie stosować nazwę *Deutsche Marine*, używaną współcześnie¹.

Pancerniki znajdowały się w składzie *Kaiserliche Marine*, *Reichsmarine* i *Kriegsmarine*. Pamiętajmy jednak, że wszystkie te formacje, choć miały różne nazwy, określały siły morskie jednego i tego samego państwa niemieckiego, pomimo różnic ustrojowych, niezależnie czy była to II Rzesza (1871–1918), Republika Weimarska (1918–1933) czy III Rzesza (1933–1945)².

Flota pancerników dreadnotowych – liczebność. Niemiecka Marynarka Wojenna posiadała w swej historii 21 pancerników dreadnotowych, czyli w standardzie uzbrojenia, na które składało się co najmniej 6 dział artylerii głównej³ o kalibrze powyżej 254 mm⁴ i o jednakowej długości luf⁵, przy tym w całości rozmieszczonych w wieżach. Ponieważ na całym globie zbudowano ogółem 145 okrętów tego rodzaju, zatem niemiecki udział w światowej flocie dreadnotów mocno przekroczył 14%. Daje to Niemcom niekwestionowaną lokatę numer trzy wśród wszystkich państw dysponujących takimi okrętami pancernymi, wyraźnie za Wielką Brytanią i Stanami Zjednoczonymi, ale też jednoznacznie przed Japonią, zajmującymi pozycję czwartą. Pancerniki te pozostawały w aktywnej służbie w Niemieckiej Marynarce Wojennej w latach 1909–1944. Niemniej nigdy nie było ich jednocześnie więcej niż 19. Ów najwyższy stan utrzymywał się zresztą stosunkowo krótko w latach 1916–1919, lecz również i ta wartość daje Niemcom trzecią pozycję w świecie, bowiem druga w kolejności Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych (ang. *United States Navy*, skr. *U.S. Navy*) jednocześnie utrzymywała w czynnej służbie nie więcej niż 24 jednostki tego rodzaju. Przekracza ona natomiast sumę wszystkich wprowadzonych do służby tego rodzaju pancerników w Japońskiej Marynarce Wojennej, która z liczbą 10 jednostek zajmuje czwartą lokatę wśród ich posiadaczy w latach 1906–1992. Z drugiej strony w latach 1919–1940 nie było w służbie żadnego z nich, co realnie oznacza, że Niemcy, pomimo ogólnie wielkiej liczby tej klasy jednostek, dysponowali nimi zaledwie przez ledwie półtorej dekady.

Spośród wspomnianych wyżej 21 niemieckich pancerników, najstarsze 13 reprezentuje standard uzbrojenia rasowego dreadnota⁶ (co najmniej 6 dział artylerii głównej o jednakowej długości luf w całości

¹ J. Pertek, *Od Reichsmarine do Bundesmarine*, Poznań 1966, *passim*; J. Gozdawa-Gołębiowski, *Od wojny krymskiej do bałkańskiej*. (Gdańsk, 1985), *passim*; R. Kochnowski, *Dowódca Reichs i Kriegsmarine wielki admirał Erich Raeder* [w:] *Dalekie morza, bliskie rzeki. Rzecz o strategii, organizacji i logistyce flot wojennych*, red. R. Kochnowski, J. Jastrzębski. (Oświęcim, 2015), *passim*; *idem*, *Deutsche Marine: flota zjednoczonych Niemiec: przeszłość i perspektywy*, [w:] *Bezpieczeństwo współczesnego państwa*, Cz. 1 *Wymiar międzynarodowy*, red. J. Falecki, P. Łubiński. (Kraków 2019), 183-198; *idem*, *Deutsche Marine : flota Zjednoczonych Niemiec (1990–2015)*, [w:] *Siły Zbrojne: działania wywiadu w XX i XXI w.: wybrane zagadnienia*, red. A. Woźny i A. Zebrowski. (Kraków, 2016), 253-271.

² J. Gozdawa-Gołębiowski, T. Wywerka-Prekurat, *Pierwsza wojna światowa na morzu*, (Warszawa 1994); J. Dyskant, *Konflikty i uzbrojenia morskie 1918–1939*. (Gdańsk, 1983); J. Lipiński, *Druga wojna światowa na morzu*. (Warszawa, 1999).

³ Co prawda nie zbudowano żadnego dreadnota uzbrojonego w mniej niż 8 luf artylerii głównej, lecz przebudowano tak kilka pancerników (np. brytyjski *Iron Duke*, czy amerykański *Wyoming*), a ponadto istniały jeszcze plany z tym związane. Najsłynniejszym z tych ostatnich jest japoński projekt przebrożenia superpancerników typu *Yamato* z dział kalibru 460 mm na armaty o średnicy 510 mm, co wiązało się z wymianą wież trzylufowych na wieże dwulufowe. Ponadto pancerniki dreadnotowe mają częściowo wspólną genezę z krążownikami liniowymi, z których najsłabiej uzbrojone miały właśnie 6 armat artylerii głównej o jednakowej długości luf (brytyjski typ *Renown*, niemiecki typ *Deutschland*). Argumenty te przemawiają w wystarczającym stopniu za przyjęciem właśnie tej liczby, jako jednoznacznej granicy między pancernikami dreadnotowymi a przeddreadnotowymi.

⁴ Kaliber 254 mm ma tu charakter czysto umowny. W rzeczywistości nigdy nie powstał dreadnot czy superdreadnot uzbrojony w działa mniejszego kalibru niż 283 mm (niemiecki typ *Nassau*). I nawet nie podejmowano prób projektowania takowych.

⁵ Istniały bowiem pancerniki przeddreadnotowe z uzbrojeniem spełniającym warunki minimalnej liczby 6 dział głównego kalibru w całości rozmieszczonych w wieżach (niemiecki typ *Brandenburg*), lecz o różnej długości luf. Z uwagi na spełnianie przez nie aż dwóch z trzech warunków zaliczenia pancernika do podklasy dreadnotów, określa się je semidreadnotami (półdreadnotami).

⁶ Pancerniki dreadnotowe można podzielić na cztery generacje: I – dreadnoty z wieżami rozmieszczonymi w trzech rzędach: prawoburtowym, osiowym i lewoburtowym, w taki sposób, że część dział mogła prowadzić ogień burtowy tylko w jedną stronę; II – dreadnoty z wieżami rozmieszczonymi w trzech rzędach: prawoburtowym, osiowym i lewoburtowym, w taki sposób, że wszystkie działa mogły prowadzić ogień burtowy, jednakowoż wieże burtowe miały bardzo ograniczone kąty ostrzału na przeciwną stronę a ich wykorzystanie do prowadzenia takiego ognia narażało na poważne trudności eksploatacyjne; III – dreadnoty z wieżami rozmieszczonymi w jednym rzędzie w osi symetrii wzdłużnej okrętu, w taki sposób, że część dział mogła prowadzić wyłącznie ogień burtowy; IV – dreadnoty z wieżami rozmieszczonymi w jednym rzędzie w osi symetrii wzdłużnej okrętu, w taki sposób, że wszystkie działa poza ogniem burtowym mogły prowadzić także ogień dziobowy albo rufowy w pełnym zakresie kątowym.

rozmieszczonych w wieżach), a pozostałe 8 zostało już zbudowanych w standardzie superdrednota (poza cechami rasowego drednota, wszystkie wieże artylerii głównej zgrupowane w osi symetrii wzdłużnej kadłuba)⁷. Ich metryki przedstawia Tabela 1.

Tabela 1. Metryki pancerników drednotowych Niemieckiej Marynarki Wojennej⁸.

LP.	OKRĘT	POŁOŻENIE STĘPKI	POCZĄTEK SŁUŻBY	KONIEC SŁUŻBY
1	<i>Nassau</i>	22.07.1907	01.10.1909	05.11.1919
2	<i>Westfalen</i>	12.08.1907	16.11.1909	05.11.1919
3	<i>Rheinland</i>	01.06.1907	30.04.1910	05.11.1919
4	<i>Posen</i>	11.06.1907	31.05.1910	05.11.1919
5	<i>Ostfriesland</i>	19.10.1908	01.08.1911	05.11.1919
6	<i>Helgoland</i>	11.11.1908	23.08.1911	05.11.1919
7	<i>Thüringen</i>	02.11.1908	10.09.1911	05.11.1919
8	<i>Oldenburg</i>	01.03.1909	01.05.1912	05.11.1919
9	<i>Kaiser</i>	??09.1909	01.08.1912	21.06.1919
10	<i>Friedrich der Große</i>	26.01.1910	15.10.1912	21.06.1919
11	<i>Kaiserin</i>	??07.1910	14.05.1913	21.06.1919
12	<i>König Albert</i>	17.07.1910	31.07.1913	21.06.1919
13	<i>König</i>	03.10.1911	09.08.1913	21.06.1919
14	<i>Prinzregent Luitpold</i>	??10.1910	19.08.1913	21.06.1919
15	<i>Großer Kurfürst</i>	03.10.1911	30.07.1914	21.06.1919
16	<i>Markgraf</i>	??11.1911	01.10.1914	21.06.1919
17	<i>Kronprinz</i>	??01.1912	08.11.1914	21.06.1919
18	<i>Bayern</i>	22.12.1913	15.07.1916	21.06.1919
19	<i>Baden</i>	20.12.1913	18.10.1916	21.06.1919
20	<i>Bismarck</i>	01.07.1936	28.04.1940	27.05.1941
21	<i>Tirpitz</i>	02.11.1936	25.02.1941	12.11.1944

Owe wprowadzone do służby pancerniki nie oddają oczywiście pełni ambicji niemieckiej floty w zakresie posiadania tego rodzaju jednostek. Do I wojny światowej druga potęga morska świata wprowadzała do służby wszystkie okręty liniowe, jakie zaplanowała, zamówiła, rozpoczęła i zwodowała. Na ten stan rzeczy wpłynął przede wszystkim gwałtowny wyścig zbrojeń morskich z Imperium Brytyjskim, który nie pozostawiał czasu na większą zwłokę i wahania w zasilaniu floty coraz to nowymi pancernikami. Potrzeby tego gigantycznego konfliktu zmusiły jednak Niemców do ograniczenia ambicji w zakresie posiadania floty nawodnej, na rzecz floty podwodnej oraz zbrojeń lądowych, od których w decydującym stopniu zależał wynik tej wielkiej batalii. Odtąd zamierzenia *Kaiserliche Marine* w zakresie pozyskiwania pancerników nie tylko zostały drastycznie ograniczone, lecz nie ukończono nawet niektórych już rozpoczętych. Wszelkie bowiem istniejące plany w tym zakresie pokrzyżowała bezwarunkowa kapitulacja Niemiec 11 listopada 1918 roku⁹.

Choć flota 19 niemieckich pancerników przeszła pod sztyld *Reichsmarine* nietknięta, to w istocie jej dni były już policzone. 21 czerwca 1919 roku jej większość i to ta najbardziej wartościowa spoczęła na dnie zatoki Scapa Flow, gdzie na dopełnienie swego losu czekał internowany trzon niemieckiej Floty Pełnomorskiej (niem. *Hochseeflotte*). Okręty liniowe w liczbie 9, które uniknęły samozatopienia zostały

⁷ T. Klimczyk, *Historia pancernika*. (Warszawa, 1994), *passim*; W. Koszela, *Pancerniki III Rzeszy*, Oświęcim 2016, *passim*; M. Skwiot, *Pancerniki II wojny światowej*, t. 1. (Lublin 2009), *passim*; C. Szoszkiewicz, *Pancerniki II wojny światowej*, t. 1. (Warszawa, 1993), *passim*; *idem*, t. 2. (Warszawa, 1993), *passim*; G. Staff, *Niemieckie pancerniki 1914–1918*, t. 1. (Oświęcim, 2016), *passim*; *idem*, t. 2. (Oświęcim, 2016), *passim*.

⁸ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: G. Staff, *Niemieckie pancerniki 1914–1918*, t. 1, t. 2; M. Skwiot, E. Prusinowska, *Pancerniki typu Bismarck*, t. 1. (Warszawa, 2000), *passim*; *idem*, t. 2. (Warszawa, 2000), *passim*; M. Skwiot, *Pancerniki typu Bismarck*, t. 3. (Warszawa, 2001), *passim*; A. Jarski, M. Skwiot, *Pancerniki typu Bismarck*, t. 4. (Warszawa, 2002), *passim*.

⁹ J. Gozdawa-Golebiowski, T. Wywerka-Prekurat, *Pierwsza wojna światowa...*, *op. cit.*, *passim*; E. Raeder, *Moje życie*. (Gdańsk, 2001), *passim*.

oddane zwycięskim mocarstwom do podziału. Wszystkie bez wyjątku zostały przekazane na złom lub zatopione jako cele ćwiczebne.

Przypieczętowany konsekwencje I wojny światowej wobec Niemiec traktat wersalski, podpisany 28 czerwca 1919 roku, który wszedł w życie 10 stycznia 1920 roku wraz z zakończeniem procesu ratyfikacji, pozwalał Niemcom na utrzymywanie w służbie nie więcej niż 6 pancerników o wyporności nie większej niż 10 160 t (10 000 ton angielskich). Do czasu ich zbudowania zezwolono *Reichsmarine* na posiadanie 8 (w tym 2 w rezerwie) przestarzałych przeddrednotów (5 jednostek typu *Braunschweig* i 3 jednostek typu *Deutschland*)¹⁰.

Dopiero w 1929 roku władze Republiki Weimarskiej zdecydowały się na rozpoczęcie procesu ich wymiany na nowe jednostki. Jednakże ograniczenie traktatowe wyporności pozwoliłoby stworzyć co najwyżej duże pancerniki obrony wybrzeża, czym naczelne dowództwo niemieckiej floty nie było zainteresowane. W efekcie zdecydowano się na unikatowy typ małego krążownika liniowego, na który złożyły się 3 okręty serii *Deutschland*. Wbrew oficjalnym deklaracjom i klasyfikacji nigdy nie przewidywano dla nich wykonywania funkcji klasycznego okrętu liniowego, czyli zwalczania najcięższych jednostek artyleryjskich przeciwnika, dlatego nie ma sensu wliczać ich do klasy pancerników, gdyż nigdy doń nie należały¹¹. Wykazał to dobitnie i jednoznacznie w swych badaniach Roman Kochnowski i pozostaje się przychylić w tym miejscu do jego konstatacji. Podobnie jak zbudowane już przez III Rzeszę 2 krążowniki liniowe typu *Scharnhorst*. W istocie pierwszymi i zarazem ostatnimi pancernikami *Kriegsmarine* była para jednostek typu *Bismarck*, które rozpoczęto budować w 1936 roku. Co prawda Niemcy zaplanowały i złożyły zamówienia na 6 kolejnych okrętów tej klasy typu *H 39*, a nawet dwa z nich rozpoczęto budować, jednak nigdy okrętów tych nie ukończono. Przewidywane zaś w tzw. „Planie Z” 12 okrętów pancernych nie miało być w rzeczywistości pancernikami, lecz rozwojową wersją krążowników liniowych zapoczątkowanych przez wspomniany typ *Deutschland*. Nigdy zresztą żaden z nich nie został nawet zamówiony¹². Tabela 2 przedstawia metryki rozpoczętych, lecz nieukończonych niemieckich superdrednotów.

Tabela 2. Metryki nieukończonych pancerników drednotowych Niemieckiej Marynarki Wojennej¹³.

LP.	OKRĘT	POŁOŻENIE STĘPKI	WODOWANIE
1	<i>Sachsen</i>	15.04.1914	21.11.1916
2	<i>Württemberg</i>	04.01.1915	20.06.1917
3	<i>Ulrich von Hutten</i>	15.07.1939	-
4	<i>Götz von Berlichingen</i>	01.09.1939	-

UWAGI: Zamówiono w stoczniach jeszcze 4 kolejne pancerniki typu *H 39*, jednak ich budowy nigdy nie rozpoczęto. Nazwy *Ulrich von Hutten* oraz *Götz von Berlichingen* mają jedynie nieoficjalny charakter, zaczerpnięty z wypowiedzi Adolfa Hitlera, mającego ostateczny głos w sprawie nazewnictwa nazistowskich ciężkich okrętów wojennych. Ich przyporządkowanie do budowanych jednostek zostało dokonane zgodnie z kolejnością w jakiej pojawiły się one w wypowiedzi *führera* w tej sprawie. Aczkolwiek w literaturze przedmiotu mówi się również o nazwach *Friedrich der Grosse* i *Grossdeutschland*.

¹⁰ J. Dyskant, *Konflikty i zbrojenia...*, op. cit., s. .

¹¹ R. Kochnowski, *Krążowniki liniowe, geneza – rozwój – zmierzch* [w:] *Na morzach i oceanach pod wojenną banderą. Wczoraj – dziś – jutro*, red. R. Kochnowski, J. Jastrzębski. (Kraków, 2020), passim; R. Kochnowski, *Niemieckie działania krążownicze w latach 1939–1942*. (Zabrze, 2015), passim.

¹² E. Raeder, *Moje życie*, op. cit., passim; R. Kochnowski, „Plan „Z”. Geneza i fiasko”, *Okręty Wojenne* 3, 2018, passim.

¹³ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: G. Staff, *Niemieckie pancerniki 1914–1918*, t. 2, op. cit., passim; J. Pertek, *Od Reichsmarine...*, op. cit., passim; W. Koszela, *Pancerniki III Rzeszy*, op. cit., passim.

Tabela 3 przedstawia liczebność dreadnotów Niemieckiej Marynarki Wojennej w poszczególnych typach¹⁴.

TYP	LICZBA			
	PLANOWANE	ZAMÓWIONE	BUDOWANE	UKOŃCZONE
<i>Nassau</i>	4	4	4	4
<i>Helgoland</i>	4	4	4	4
<i>Kaiser</i>	5	5	5	5
<i>König</i>	4	4	4	4
<i>Bayern</i>	4	4	4	2
<i>Bismarck</i>	2	2	2	2
<i>H 39</i>	6	6	2	-

UWAGI. Pominięto typy jedynie planowane, lecz nigdy nie zamówione, gdyż trudno stwierdzić realność takich czysto teoretycznych zamierzeń.

Przypadek ukraińskiego okrętu liniowego *Wola*. Początek ukraińskich sił morskich datuje się na 12 października 1917 roku, gdy ukraińską flagę podniesiono na niszczycielu *Zawdyjnyj* z rosyjskiej Floty Czarnomorskiej. Ukraińcy stanowili lwią część personelu tej rosyjskiej struktury organizacyjnej, a podobne wydarzenia miały miejsce i na innych jednostkach pływających. Na mniejszą skalę doszło do nich również we Flocie Bałtyckiej, lecz tam szybciej zostały stłumione przez bolszewików, a to z uwagi na wyraźną przewagę Rosjan wśród ogółu załóg. Wspomniane wyżej okręty wciąż jednak pozostawały częścią Rosyjskiej Marynarki Wojennej Republiki, jak oficjalnie zwano rosyjskie siły morskie po obaleniu caratu. Dopiero z chwilą ogłoszenia 20 listopada utworzenia Ukraińskiej Republiki Ludowej zaczęły one sukcesywnie deklarować uznanie jej władz za swego zwierzchnika. 22 listopada 1917 roku uczyniła tak również załoga pancernika dreadnotowego *Wolja*. Formalnie Ukraińska Republika Ludowa powołała swą marynarkę wojenną dopiero 11 stycznia 1919 roku. W szczytowym momencie państwu ukraińskiemu podporządkowała się ponad połowa okrętów Floty Czarnomorskiej. Bolszewicy jednak nie zamierzali się z tym pogodzić i różnymi metodami, od komunistycznej agitacji począwszy, a na brutalnych pacyfikacjach skończywszy, zdołali do końca stycznia 1919 roku odzyskać panowanie nad wszystkimi okrętami, które przeszły pod ukraińską banderę. Ukraińska flota zaczęła się ponownie odbudowywać 13 marca 1919 roku z chwilą wyparcia bolszewików z Odessy i przejścia wielu tam przebywających jednostek pływających¹⁵.

Okręt liniowy *Wola* był jedynym pancernikiem dreadnotowym służącym Ukrainie. 22 listopada 1917 roku na tym rosyjskim jeszcze okręcie, stacjonującym wówczas w bazie w Sewastopolu, załoga podniosła ukraińską banderę, deklarując podporządkowanie okrętu Ukraińskiej Republice Ludowej. Jak już wyżej wspomnieliśmy, podobnie postąpiła wcześniej lub później większość okrętów rosyjskiej Floty Czarnomorskiej. Bolszewicy nie zamierzali się jednak pogodzić z utratą tak wielkiego potencjału morskiego. Zdołali opanować bazę w Sewastopolu, tym samym uzależniając od siebie załogi stacjonujących jednostek. Marynarze potrzebowali wody i żywności, okręty potrzebowały paliwa, by móc się poruszać, i amunicji, by móc walczyć. Stopniowo na skutek komunistycznej agitacji, szantażu, a następnie krwawych represji Rosja Sowiecka zdołała odzyskać panowanie nad wszystkimi ukraińskimi okrętami. W przypadku *Woli* stało się to już 24 grudnia 1917 roku. Część załogi wymieniono, by zwiększyć w niej udział Rosjan oraz oddanych komunistów¹⁶.

Niedługo jednak bolszewicy cieszyli się odzyskaną Flotą Czarnomorską. Klęski wojenne zadane przez Państwa Centralne i konieczność utrwalenia komunistycznej władzy na ziemiach rdzennie rosyjskich wymusiły na Rosji Sowieckiej zawarcie niekorzystnego dla niej pokoju brzeskiego. W myśl jego warunków cała flota rosyjska na Morzu Czarnym miała zostać przekazana Niemcom. Gdy zbliżał się termin zdania okrętów, podjęto różne inicjatywy, aby do tego nie dopuścić. Niektóre okręty dokonały samozniszczenia,

¹⁴ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: G. Staff, *Niemieckie pancerniki 1914–1918*, t. 1, *op.cit.*, *passim*; *idem*, t. 2, *op.cit.*, *passim*; M. Skwiot, E. Prusinowska, *Pancerniki typu Bismarck*, t. 1, *op.cit.*, *passim*; *idem*, t. 2, *op.cit.*, *passim*; M. Skwiot, *Pancerniki typu Bismarck*, t. 3, *op.cit.*, *passim*; A. Jarski, M. Skwiot, *Pancerniki typu Bismarck*, t. 4, *op.cit.*, *passim*.

¹⁵ J. Gozdawa-Gołębiowski, T. Wywerka-Prekurat, *Pierwsza wojna światowa na morzu*, Warszawa 1994, s. 428–430; T. Pawłowski, „Wojna o niepodległość Ukrainy 1914–1922”, *Wojsko i Technika. Historia* 2(38), 2022, 4–17, 98; W. Serczyk, *Historia Ukrainy*. (Wrocław, 2001), *passim*; *Ukrainian Navy*; https://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_Navy (dostęp: 08.05.2022).

¹⁶ *Військово-морські сили Української Народної Республіки та Української Держави*; https://uk.wikipedia.org/wiki/Військово-морські_сили_Української_Народної_Республіки_та_Української_Держави (dostęp: 10.05.2022).

natomiast na większości, w tym na najbardziej nas tu interesującym superdrednocie *Wola*, 29 kwietnia 1918 roku podniesiono ponownie bandery ukraińskie. Marynarze liczyli, że przejście floty pod jurysdykcję Ukraińskiej Republiki Ludowej, sojusznika Państw Centralnych, pozwoli uratować ją od całkowitej utraty. Niemcy nie zgodzili się jednak na ten podstęp i Ukraina musiała zrezygnować z tak pozyskanych jednostek, na których już 1 maja ponownie musiano podnieść bandery rosyjskie. 3 maja 1918 roku rosyjska Flota Czarnomorska została internowana przez Niemców. Przejmowanie jednostek musiało jednak potrwać ze względu na niedobory kadrowe. Dlatego pancernik *Wola* został zdany niemieckiej załodze dopiero 19 czerwca tegoż roku. Niejako na pocieszenie Niemcy przekazali jeszcze 1 czerwca 1918 roku Ukraińskiej Republice Ludowej zajęty przez siebie 17 marca 1918 roku w Mikołajewie nieukończony rosyjski okręt liniowy *Demokratija*¹⁷.

Niemcy przeprowadzili próby morskie *Woli*, mocno dotkniętej kilkumiesięczną anarchią na pokładzie. Dało to asumpt części literatury przedmiotu do nieuzasadnionego wliczenia tego okrętu liniowego do zasobu Niemieckiej Cesarskiej Marynarki Wojennej, co gdyby było prawdą oznaczałoby obecność floty liniowej tej ostatniej także na Morzu Czarnym. Jednakże owe testy nie wypadły pomyślnie. Jednostka wymagała remontu oraz gruntownego zapoznania się niemieckich marynarzy z nieznaną im technologią. Co prawda Niemcy nie odrzucili ostatecznie możliwości wprowadzenia jednostki do służby pod swoją banderą, lecz do zakończenia I wojny światowej 11 listopada 1918 roku nie dokonali tego, mając pilniejsze problemy na głowie. Stąd zaliczanie tego pancernika do stanu aktywów *Kaiserliche Marine* jest błędne. Prawda, że na okręcie znajdowała się szkieletowa załoga, lecz nie wprowadzono okrętu oficjalnie do służby, a nawet nie wysilono się, aby zmienić nazwę drednota. Informacje o rzekomym przechrzczeniu jednostki na *Wolga* są bowiem nieprawdziwe. Okręt nie znajdował się w gotowości bojowej, nie czyniono nawet żadnych wysiłków, aby mu ją zapewnić, mimo że posiadał zdolność poruszania. 24 listopada 1918 roku zgodnie z warunkami zawieszenia broni kończącego I wojnę światową Niemcy przekazali *Wolę* Brytyjczykom¹⁸.

Można oczywiście zapytać, coż Niemcy ostatecznie uczyniliby z *Wolą*, gdyby wygrali I wojnę światową, albo po prostu mieli znacznie więcej czasu? Jest skrajnie mało prawdopodobne, aby zdecydowali się na wprowadzenie go do służby w swych szeregach. Jego konstrukcja, a także cała logistyka była całkowicie odmienna od standardów panujących w ich własnej flocie liniowej, co oznaczałoby poważne podniesienie kosztów eksploatacyjnych okrętu. Ponadto II Rzesza nie miała dostępu do Morza Czarnego i nie zamierzała o niego zabiegać. Przebazowanie jednostki do portów macierzystych w warunkach wojennych byłoby niemożliwe, mógłby on wszakże działać z niemiecką załogą w oparciu o porty sojuszników na tym akwenie, czyli Turcji, Ukrainy i Bułgarii. Najbardziej prawdopodobne byłoby jednak przekazanie interesującego nas okrętu liniowego któremuś z trzech wspomnianych aliantów, przy czym Bułgarię można jednak z góry odrzucić, nie tylko ze względu na stosunkową najmniejszą rolę odgrywaną w gronie Państw Centralnych, ale też brak wystarczającego zaplecza dla obsługi tak wielkiej jednostki. Tylko nieco bardziej prawdopodobne byłoby jednak przekazanie okrętu Ukrainie. Po pierwsze, nie po to ją jej odbierano. Po drugie, Ukraińcom przyznano już zaawansowany w budowie okręt liniowy *Demokratija*. Po trzecie, bez wątpienia uraziłoby to znacznie ważniejszego sojusznika, jakim była Turcja, która poniosła też spore straty wojenne. I właśnie przekazanie *Woli* pod turecką banderę wydaje się w tych okolicznościach najbardziej prawdopodobne. Perspektywa uzyskania superdrednota także przez Ukrainę, w postaci pancernika *Demokratija*, stworzyłaby na Morzu Czarnym wygodną dla Niemiec równowagę, a zarazem stan morskiego napięcia między obydwoma partnerami Berlina, niewątpliwie dla tego ostatniego korzystny i wygodny. Oczywiście powyższe rozważania mają charakter czysto hipotetyczny, jako że Niemcy musiały ostatecznie zdać ów okręt Brytyjczykom.

Natomiast nieukończony pancernik *Demokratija* pozostał dłużej w ręku Ukraińców, lecz nie mieli oni środków na wznowienie i doprowadzenie do pomyślnego finału prac stoczniowych. Losy ich państwa miały rozstrzygnąć się na froncie lądowym, a nie morskim i nieukończony okręt musiał poczekać na ewentualne lepsze dla siebie czasy. Niemniej 25 stycznia 1919 roku zmieniono nazwę jednostki na *Soborna Ukraina*, co jednoznacznie wskazuje na zamiar wprowadzenia jej do służby, do czego jednak nie doszło. Już 14 marca tego roku bolszewicy zajęli Mikołajew, a wraz z nim ów nieukończony okręt, któremu przywrócono nazwę *Demokratija*. W ten sposób zakończyła się historia ukraińskich pancerników drednotowych. Władze sowieckie długo rozważały możliwość doprowadzenia do końca budowy pancernika, lecz czas mijał, a konstrukcja się starzała. Ostatecznie uznano, że inwestowanie w taką jednostkę nie ma

¹⁷ *Ibidem*; *Соборна Україна* (linkor); [https://uk.wikipedia.org/wiki/Соборна_Україна_\(лінкор\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Соборна_Україна_(лінкор)) (dostęp: 10.05.2022).

¹⁸ R. Mielnikow, *Pancerniki typu Impieratrica...*, (Gdańsk 2010), *passim*; W. Zabłocki, *Drednoty Morza Czarnego*, cz. 1, op. cit., *passim*; *Воля* (linkor); [https://uk.wikipedia.org/wiki/Воля_\(лінкор\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Воля_(лінкор)) (dostęp: 10.05.2022).

sensu i 11 kwietnia 1927 roku budowę anulowano, a *Demokratija* została jeszcze w tym samym roku przekazana na złom¹⁹.

Natomiast 1 listopada 1919 roku, po remoncie, okręt liniowy *Wola* został przekazany Rosjanom, lecz z tzw. Białej Armii pod dowództwem Piotra Wrangla. Jednocześnie zmieniono nazwę jednostki na *Gienierał Aliksiejew*, aby zapewne zetrzeć symboliczne znamię bolszewickiej, ale może i ukraińskiej, kariery okrętu. W listopadzie 1920 roku Wrangel został jednak ostatecznie pokonany i wraz z ocalałą częścią swych sił zbrojnych emigrował. *Gienierał Aliksiejew* popłynął do Francji, gdzie został 29 grudnia 1920 roku internowany²⁰.

30 października 1924 roku Francja uznała formalnie Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, tym samym cofając uznanie dla rosyjskiego rządu emigracyjnego. 30 listopada 1924 roku *Gienierał Aliksiejew* został przejęty przez Francję z rąk rosyjskich emigrantów, lecz do ZSRR nigdy nie wyruszył. Sowiecka komisja, wysłana na miejsce celem dokonania oględzin jednostki, stwierdziła bardzo zły stan techniczny kadłuba. Z kolei Francuzi oczekiwali uregulowania wysokich kosztów utrzymania okrętu w latach 1920–1924. Ponieważ doprowadzenie pancernika do stanu zdolności do wypłynięcia w morze wymagałoby również poniesienia znacznych kosztów prac stoczniowych we francuskich zakładach, a koszty remontu przywracającego zdolność do służby byłyby astronomiczne, Sowieci uznali przedsięwzięcie za nieopłacalne i nigdy nie odebrali jednostki. *Gienierał Aliksiejew* stał w Bizercie do 1936 roku, gdy Francuzi postanowili w końcu sprzedać jednostkę na złom²¹.

Flota pancerników dreadnotowych – losy. Cesarstwo Niemieckie było mocarstwem lądowym, którego najżywotniejsze interesy znajdowały się na kontynencie europejskim. Stąd militarna potęga tego państwa opierała się na armii, a nie na flocie. Choć Niemcy dążyły, i to z niemałym sukcesem w Afryce i Oceanii, do stworzenia własnego imperium kolonialnego, to nigdy nie miało ono istotnego znaczenia ekonomicznego dla ich pozycji międzynarodowej, wpływając jedynie na prestiż kraju w postrzeganiu światowej opinii publicznej. Utrzymywanie marynarki wojennej było oczywiście koniecznością, lecz głównie do obrony wód terytorialnych Morza Bałtyckiego i Morza Północnego oraz wspierania armii działających w pasie nadmorskim obu tych akwenów. Nie było szans, żeby jakiekolwiek większe eskadry kajzerowskich okrętów mogły przez dłuższy czas operować na otwartych oceanach. Wymagałoby to nie tylko odpowiednio skonstruowanych do dalekomorskich podróży jednostek pływających, ale nade wszystko sieci baz morskich z odpowiednią infrastrukturą i zapleczem logistycznym, nie mówiąc już o stosownych urządzeniach obronnych i odpowiednio licznych garnizonach. Takie inwestycje przerastały możliwości kraju, który pragnął odgrywać czołową rolę w Europie, co wymagało utrzymania wielkich i nowoczesnych wojsk lądowych. Mimo to, pod koniec XIX wieku II Rzesza przystąpiła do gwałtownej rozbudowy sił morskich, która zainicjowała wyścig zbrojeń z pierwszą potęgą morską świata, czyli Wielką Brytanią, co jak się okazało w istotnym stopniu przyczyniło się do klęski Niemiec w I wojnie światowej. Jak bowiem jednoznacznie wskazuje przebieg walk, połączone siły Francji i Rosji nie byłyby w stanie pokonać połączonych sił Niemiec i Austro-Węgier. To wsparcie Wielkiej Brytanii przesądziło, że Ententa przetrwała pierwsze najpotężniejsze uderzenia Państw Centralnych w 1914 i 1915 roku²².

Nie doszło by do tego, gdyby nie fascynacja cesarza Wilhelma II Hohenzollerna, panującego w Niemczech w latach 1888–1918, marynarką wojenną oraz doktryną nawalizmu, uznającego siły morskie za główne źródło pozycji mocarstwowej państwa i jego znaczenia międzynarodowego. Wykorzystał on swą władzę i pozycję, aby rozbudzić w Niemczech pragnienie posiadania wielkiej floty oraz przeforsował w 1898 roku pierwszy plan jej szybkiej rozbudowy, która była kontynuowana do końca I wojny światowej. Współpracował z nim blisko admirał Alfred von Tirpitz, pełniący w latach 1897–1916 funkcję ministra marynarki wojennej. To on był inicjatorem zbudowania Floty Pełnomorskiej, której trzonem miały być okręty liniowe, początkowo semidrednoty (typ *Brandenburg* – 4 jednostki) i predrednoty (typy *Kaiser Friedrich III* – 5 jednostek, *Wittelsbach* – 5 jednostek, *Braunschweig* – 5 jednostek, *Deutschland* – 5 jednostek), a później dreadnoty (typy *Nassau* – 4 jednostki, *Helgoland* – 4 jednostki, *Kaiser* – 5 jednostek) i superdreadnoty (typy *König* –

¹⁹ *Соборна Україна* (лінкор), [https://uk.wikipedia.org/wiki/Соборна_Україна_\(лінкор\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Соборна_Україна_(лінкор)) (dostęp: 10.05.2022).

²⁰ J. Dyskant, *Konflikty i zbrojenia morskie 1918–1939*. (Gdańsk 1983), *passim*.

²¹ R. Mielnikow, *Pancerniki typu Impieratrica...*, *op. cit.*, *passim*; W. Zabłocki, *Dreadnoty Morza Czarnego*, cz. 1, *op. cit.*, *passim*; *Воля* (лінкор), [https://uk.wikipedia.org/wiki/Воля_\(лінкор\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Воля_(лінкор)) (dostęp: 10.05.2022).

²² A. Chwalba, *Historia powszechna – wiek XIX*. (Warszawa 2008), *passim*; J. Gozdawa-Golebiowski, *Od wojny krymskiej do bałkańskiej*. (Gdańsk, 1985), *passim*; P. Olender, *Wojny morskie 1883–1914*. (Warszawa 2005), *passim*; J. Gozdawa-Golebiowski, T. Wywerka-Prekurat, *Pierwsza wojna światowa...*, *op. cit.*, *passim*; Pajewski Janusz, *Historia powszechna 1871–1918*. (Warszawa, 2002), *passim*.

4 jednostki, *Bayern* – 2 jednostki, gdyż pozostałych dwóch nie ukończono). Uważał on, że dzięki potencjałowi niemieckiej gospodarki możliwe będzie stworzenie floty, co najmniej porównywalnej z Brytyjską Królewską Marynarką Wojenną (ang. *Royal Navy*), tym bardziej, że rozległość interesów tej ostatniej wymuszała utrzymywanie części sił morskich w różnych rejonach świata²³.

Nie bardzo tylko wiadomo, do czego Cesarstwu Niemieckiemu miała przydać się wielka marynarka wojenna, skoro ani Wilhelm II ani najbardziej wpływowa część jego admiralicji w istocie nie chcieli otwartego konfliktu zbrojnego z Imperium Brytyjskim? Natomiast dla Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii sprawa była oczywista, skoro Niemcy budują gigantyczną flotę, to zapewne po to, by zniszczyć ich supremację na wodach europejskich, co da im sposobność do dokonania inwazji przez kanał La Manche i uderzenia w samo serce Albionu. Wiadomo za to dokładnie, jakie były skutki podjęcia przez II Rzeszę realizacji kajzerowskich rojeń o potęgę oceaniczną. Stał się nim niezwykle intensywny wyścig zbrojeń morskich, jako że zagrożone w swym władaniu na oceanach Imperium Brytyjskie nie zamierzało pozwolić Niemcom na uzyskanie przewagi, nawet tylko w rejonie Morza Północnego. Największa na świecie flota chroniła Wyspy Brytyjskie przed widmem wrogiej inwazji oraz zabezpieczała liczne szlaki żeglugowe łączące metropolię z jej koloniami. Bez zamorskich dostaw nie byłyby one w stanie się samodzielnie wyżywić, a co dopiero prowadzić intensywną ekspansję gospodarczą, czyniącą z Brytyjczyków najbogatszą nację ówczesnego świata.

Owa rywalizacja udaremniała wszelkie wysiłki, zarówno po stronie niemieckiej, jak i brytyjskiej, na osiągnięcie trwałego porozumienia, doprowadzając do tego, że gdy widmo wielkiej wojny zawisło nad Europą, Brytyjczycy nie mieli wątpliwości, że muszą w niej wziąć udział i musi to być udział po stronie przeciwnej Niemcom. Skłoniło ich to do ocieplenia swych niezwykle dotąd chłodnych relacji z Francją oraz uregulowania wręcz wrogich stosunków z Rosją. I pozwoliło stworzyć koalicję, której pokonanie wymagałoby ze strony Niemiec, mogących liczyć jedynie na sojusznicze Austro-Węgry, tytanicznego wręcz wysiłku i dużej dozy politycznego i militarnego szczęścia. W konsekwencji dość irracjonalne marzenia o statusie supermocarstwa, bo tak chyba należałoby określić niemiecką strategię w drugiej połowie panowania Wilhelma II, doprowadziły do katastrofy Imperium Niemieckiego, upadku monarchii, utraty wszystkich kolonii i poważnego okrojenia terytorialnego państwa teutońskiego.

Paradoksalnie pościg za pierwszą potęgą morską świata ułatwił Niemcom przewrót techniczny związany z wprowadzeniem do służby brytyjskiego pancernika *Dreadnought*. Niejako z miejsca uczynił on wszystkie dotąd zbudowane okręty liniowe, zwane później predrednotami lub semidrednotami, przestarzałymi i w ten sposób dokonał częściowego resetu w głównej klasie okrętów wojennych i tym samym zaczął wyścig zbrojeń morskich niemal od początku. Co prawda do wybuchu wojny brytyjsko-niemieckiej, *Kaiserliche Marine* nie zdołała dogonić liczbą swych wielkich pancerników *Royal Navy*, lecz znacznie zbliżyła się doń dystansem, osiągając stan ponad 71% tej ostatniej (21 do 15 jednostek), lecz odtąd proporcje zaczęły się pogarszać na niekorzyść II Rzeszy. Do końca 1918 roku flota niemiecka wprowadziła do służby 19 pancerników, w tym jedynie 6 superdrednotów. Tymczasem Wielka Brytania w tym samym okresie zasiłała swą flotę aż 35 podobnymi jednostkami, z których aż 25 zaliczało się do superdrednotów. I co więcej, w dniu zakończenia wojny w stocznich niemieckich w stadium budowy znajdowały się zaledwie 2 pancerniki. Wynikało to zarówno z priorytetów frontów lądowych, jak i z postawienia przez Niemiecką Cesarską Marynarkę Wojenną na konstruowanie okrętów podwodnych, z których działalnością wiązano nadzieję na skłonienie Wielkiej Brytanii do uległości pod groźbą odcięcia dostaw zamorskich. Podjęta jednak zbyt późno nieograniczona wojna podwodna nie przyniosła spodziewanego sukcesu strategicznego, tym bardziej, gdy do gry po stronie Aliantów weszły ogromne zasoby materiałowe i ludzkie Stanów Zjednoczonych z ich dużą i błyskawicznie się rozrastającą flotą²⁴.

Bezwarunkowa kapitulacja Niemiec 11 listopada 1918 roku, a następnie samozatopienie głównych sił cesarskiej floty w Scapa Flow 21 czerwca 1919 roku, oznaczały wyjście Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych na pozycję drugiej potęgi morskiej świata, na miejsce zdetronizowanej *Kaiserliche Marine*. Niemiecka flota została zaś zdegradowana na przeciąg niemal dwóch dekad do roli floty o drugorzędnym znaczeniu, dość może silnej jak na warunki Morza Bałtyckiego, lecz zbyt słabej, aby w jakikolwiek sposób

²³ G. Staff, *Niemieckie pancerniki 1914–1918*, t. 1, *op.cit.*, *passim*; *idem*, t. 2, *op.cit.*, *passim*; R. Kochnowski, “Geneza strategii admirała Alfreda von Tirpitz”, *Okręty Wojenne* 74, 2020, 14–18; *idem*, “Dylematy strategiczne Kaiserliche Marine 1914–1918”, *Okręty Wojenne* 3, 2019, 31–38.

²⁴ T. Wywerka-Prekurat, *Pierwsza wojna światowa...*, *op. cit.*, *passim*; S. Damiński, “Pancernik HMS “Dreadnought”, *Okręty* 5(25), 2013, 30–43.

zagrozić któremukolwiek z pięciu ówczesnych największych mocarstw morskich (Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Japonii, Francji i Włoch)²⁵.

Kolejny program konstruowania okrętów liniowych zainicjował dopiero reżim hitlerowski. Pomimo jednak gigantycznych zamierzeń, których wyrazem był słynny *Plan Z*, wypieszczonych przez admirała Ericha Raedera, naczelnego dowódcę Niemieckiej Marynarki Wojennej w latach 1928–1943. Zbudowano jedynie 2 pancerniki typu *Bismarck*. Zamówiono co prawda 6 kolejnych superpancerników typu *H 39*, a nawet położono stępki pod pierwsze dwie jednostki, lecz w 1939 roku program ten zawieszono, a w 1941 roku ostatecznie anulowano. Nowe okręty liniowe w niczym już III Rzeszy przydać się nie mogły. Podobnie jak w I, taki i w II wojnie światowej zasoby skierowano priorytetowo na rozbudowę floty podwodnej, która miała największe szanse, aby przyczynić się do ostatecznego triumfu Niemiec. Nadzieje w tym względzie jednak ponownie okazały się płonne z chwilą przystąpienia USA do działań wojennych²⁶.

Z 2 pancerników drednotowych *Kriegsmarine* końca wojny nie doczekał żaden, choć oba miały pewien istotny wpływ na przebieg wojny morskiej na wodach europejskich. *Bismarck* został zatopiony przez angielskie okręty 27 maja 1941 roku. Nim to jednak się stało zdołał posłać na dno największy okręt ówczesnego świata – krążownik liniowy *Hood* (niemiecki pancernik niewiele mu wszakże ustępował zajmując w owym czasie lokatę drugą pod względem wyporności) oraz uszkodzić nowoczesny pancernik *Prince of Wales*. Stało się to 24 maja tegoż roku w toku bitwy w Cieśninie Duńskiej. Ogromne trudności z posłaniem na dno hitlerowskiej jednostki i to mimo posiadania znaczącej przewagi liczebnej przez *Royal Navy* na tym akwenie, przyczyniły się do powstania wręcz mitycznego strachu przed drugim pancernikiem tego samego typu – *Tirpitz*. Jego szczytowym punktem była katastrofa konwoju PQ-17, zdążającego z dostawami wojennymi do Związku Sowieckiego (od 27 czerwca do 10 lipca 1942 roku). Aby tę groźbę usunąć, Brytyjczycy zaangażowali ogromne i niestandardowe środki. Sukces osiągnęli jednak dopiero 12 listopada 1944 roku, gdy ich lotnictwo zdołało go zatopić przy użyciu niezwykle ciężkich jak na owe czasy bomb *Tallboy* o masie 5 340 kilogramów. Tabela 4 przedstawia losy pancerników drednotowych Niemieckiej marynarki Wojennej²⁷.

Tabela 4. Losy pancerników drednotowych Niemieckiej Marynarki Wojennej²⁸.

LP.	OKRĘT	KALENDARIUM
WPROWADZONE DO SŁUŻBY		
1	<i>Nassau</i>	22.07.1907 – rozpoczęcie budowy 07.03.1908 – wodowanie 01.10.1909 – wejście do służby 05.11.1919 – wycofanie ze służby z przyczyn politycznych 07.04.1920 – przekazanie Japonii Złomowanie – 1920
2	<i>Westfalen</i>	12.08.1907 – rozpoczęcie budowy 01.07.1908 – wodowanie 16.11.1909 – wejście do służby 05.11.1919 – wycofanie ze służby z przyczyn politycznych 05.08.1920 – przekazanie Wielkiej Brytanii Złomowanie – 1924
3	<i>Rheinland</i>	01.06.1907 – rozpoczęcie budowy 26.09.1908 – wodowanie 30.04.1910 – wejście do służby 05.11.1919 – wycofanie ze służby z przyczyn politycznych 28.06.1920 – przekazanie Wielkiej Brytanii Złomowanie – 1921

²⁵ J. Dyskant, *Konflikty i zbrojenia...*, op. cit., s. .

²⁶ J. Pertek, *Od Reichsmarine...*, op. cit., passim; J. Lipiński Jerzy, *Druga wojna światowa...*, passim.

²⁷ R. Kochnowski, *Niemieckie działania krążownicze w latach 1939–1942*, passim; J. Pertek, W. Supiński, *Wojna morska 1939–1945*, Poznań 1959, passim; A. Perepeczko, *Burza nad Atlantykiem*, t. 2. (Warszawa, 2000), passim; idem, t. 3. (Warszawa, 2001), passim.

²⁸ Źródło: Opracowanie własne na podstawie: G. Staff, *Niemieckie pancerniki 1914–1918*, t. 1, op.cit., passim; idem, t. 2, op.cit., passim; M. Skwiot, E. Prusinowska, *Pancerniki typu Bismarck*, t. 1, op.cit., passim; idem, t. 2, op.cit., passim; M. Skwiot, *Pancerniki typu Bismarck*, t. 3, op.cit., passim; A. Jarski, M. Skwiot, *Pancerniki typu Bismarck*, t. 4, op.cit., passim.

4	<i>Posen</i>	11.06.1907 – rozpoczęcie budowy 12.12.1908 – wodowanie 31.05.1910 – wejście do służby 05.11.1919 – wycofanie ze służby z przyczyn politycznych 13.05.1920 – przekazanie Wielkiej Brytanii Złomowanie – 1922
5	<i>Ostfriesland</i>	19.10.1908 – rozpoczęcie budowy 30.09.1909 – wodowanie 01.08.1911 – wejście do służby 05.11.1919 – wycofanie ze służby z przyczyn politycznych 07.04.1920 – przekazanie Stanom Zjednoczonym 21.07.1921 – zatopiony jako cel ćwiczebny
6	<i>Helgoland</i>	11.11.1908 – rozpoczęcie budowy 25.09.1909 – wodowanie 23.08.1911 – wejście do służby 05.11.1919 – wycofanie ze służby z przyczyn politycznych 05.08.1920 – przekazanie Wielkiej Brytanii Złomowanie – 1921
7	<i>Thüringen</i>	02.11.1908 – rozpoczęcie budowy 27.11.1909 – wodowanie 10.09.1911 – wejście do służby 05.11.1919 – wycofanie ze służby z przyczyn politycznych 29.04.1920 – przekazanie Francji ??08.1921 – zatopiony jako cel ćwiczebny
8	<i>Oldenburg</i>	01.03.1909 – rozpoczęcie budowy 30.06.1910 – wodowanie 01.05.1912 – wejście do służby 05.11.1919 – wycofanie ze służby z przyczyn politycznych 13.05.1920 – przekazanie Japonii Złomowanie – 1921
9	<i>Kaiser</i>	??09.1909 – rozpoczęcie budowy 22.03.1911 – wodowanie 01.08.1912 – wejście do służby 21.06.1919 – samozatopienie w brytyjskiej bazie Scapa Flow
10	<i>Friedrich Grosse</i> <i>der</i>	26.01.1910 – rozpoczęcie budowy 10.06.1911 – wodowanie 15.10.1912 – wejście do służby 21.06.1919 – samozatopienie w brytyjskiej bazie Scapa Flow
11	<i>Kaiserin</i>	??07.1910 – rozpoczęcie budowy 11.11.1911 – wodowanie 14.05.1913 – wejście do służby 21.06.1919 – samozatopienie w brytyjskiej bazie Scapa Flow
12	<i>König Albert</i>	17.07.1910 – rozpoczęcie budowy 27.04.1912 – wodowanie 31.07.1913 – wejście do służby 21.06.1919 – samozatopienie w brytyjskiej bazie Scapa Flow

13	<i>König</i>	03.10.1911 – rozpoczęcie budowy 01.03.1913 – wodowanie 09.08.1913 – wejście do służby 21.06.1919 – samozatopienie w brytyjskiej bazie Scapa Flow
14	<i>Prinzregent Luitpold</i>	??.10.1910 – rozpoczęcie budowy 17.02.1912 – wodowanie 19.08.1913 – wejście do służby 21.06.1919 – samozatopienie w brytyjskiej bazie Scapa Flow
15	<i>Grosser Kurfürst</i>	03.10.1911 – rozpoczęcie budowy 05.05.1913 – wodowanie 30.07.1914 – wejście do służby 21.06.1919 – samozatopienie w brytyjskiej bazie Scapa Flow
16	<i>Markgraf</i>	??.11.1911 – rozpoczęcie budowy 04.06.1913 – wodowanie 01.10.1914 – wejście do służby 21.06.1919 – samozatopienie w brytyjskiej bazie Scapa Flow
17	<i>Kronprinz</i>	??.07.1912 – rozpoczęcie budowy 21.02.1914 – wodowanie 08.11.1914 – wejście do służby 21.06.1919 – samozatopienie w brytyjskiej bazie Scapa Flow
18	<i>Bayern</i>	22.12.1913 – rozpoczęcie budowy 18.02.1915 – wodowanie 15.07.1916 – wejście do służby 21.06.1919 – samozatopienie w brytyjskiej bazie Scapa Flow
19	<i>Baden</i>	20.12.1913 – rozpoczęcie budowy 30.10.1915 – wodowanie 18.10.1916 – wejście do służby 21.06.1919 – przejęty przez Wielką Brytanię w jej bazie w Scapa Flow 16.08.1921 – zatopiony jako cel ćwiczebny
20	<i>Bismarck</i>	01.07.1936 – rozpoczęcie budowy 14.02.1939 – wodowanie 28.04.1940 – wejście do służby 27.05.1941 – zniszczony przez brytyjskie okręty
21	<i>Tirpitz</i>	02.11.1936 – rozpoczęcie budowy 01.04.1939 – wodowanie 25.02.1941 – wejście do służby 12.11.1944 – zniszczony przez brytyjskie lotnictwo
NIEWPROWADZONE DO SŁUŻBY		
1	<i>Sachsen</i>	15.04.1914 – rozpoczęcie budowy 21.11.1916 – wodowanie 01.02.1918 – przerwanie budowy Złomowanie – 1923.
2	<i>Württemberg</i>	04.01.1915 – rozpoczęcie budowy 20.06.1917 – wodowanie 01.02.1918 – przerwanie budowy Złomowanie – 1921.

3	<i>Ulrich von Hutten</i>	15.07.1939 – rozpoczęcie budowy 30.09.1939. – przerwanie budowy Złomowanie – 1941 rok
4	<i>Götz von Berlichingen</i>	01.09.1939 – rozpoczęcie budowy 30.09.1939. – przerwanie budowy Złomowanie – 1941 rok

Flota pancerników dreadnotowych – charakterystyka. Niemiecka Marynarka Wojenna uzbrajała swoje wielkie pancerniki w działa trzech kalibrów: 283 mm (4 okręty wprowadzone do służby, reprezentujące 1 typ), 305 mm (13 okrętów wprowadzonych do służby, reprezentujących 3 typy) oraz 380 mm (4 okręty wprowadzone do służby i 2 okręty rozpoczęte, lecz nieukończone, reprezentujące 2 typy). Ponadto rozpoczęto budowę nigdy nieukończoną okrętów z działami kalibru 406 mm (2 okręty rozpoczęte, lecz nieukończone i 4 okręty zamówione, lecz nie rozpoczęte). Szczegółowo przedstawia to tabela 5. Rozważano też co prawda zastosowanie luf 420, 480 i 508 mm, lecz nigdy nie wyszły to poza fazę projektową.

Tabela 5. Główne uzbrojenie dreadnotów i superdreadnotów Niemieckiej Marynarki Wojennej

KALIBER ARTYLERII GŁÓWNEJ	TYP PANCERNIKA	OKRĘTY	ROK WEJŚCIA NA UZBROJENIE	LICZBA JEDNOSTEK W SŁUŻBIE
283 mm	Nassau	Nassau	1909	4
		Westfalen		
		Rheinland	1910	
		Posen		
305 mm	Helgoland	Ostfriesland	1911	4
		Helgoland		
		Thüringen	1912	
		Oldenburg		
	Kaiser	Kaiser	1912	5
		Friedrich der Grosse		
		Kaiserin	1913	
		König Albert		
		Prinzregent Luitpold		
	König	König	1913	4
		Grosser Kurfürst	1914	
		Markgraf		
		Kronprinz		
380 mm	Bayern	Bayern	1916	2
		Baden		
		Sachsen	—	
		Württemberg		
	Bismarck	Bismarck	1940	2
		Tirpitz	1941	
406 mm	typ H	Ulrich von Hutten	—	—
		Götz von Berlichingen		
		Schlachtschiffe K		
		Schlachtschiffe L		
		Schlachtschiffe M		
		Schlachtschiffe N		

W niemieckiej flocie pancerników dreadnotowych stosowano wyłącznie wieże dwulufowe (*Nassau, Helgoland, Kaiser, König, Bayern, Bismarck*). Miały być też użyte na niewprowadzonym na uzbrojenie typie *H*.

Pancerniki dreadnotowe Niemieckiej Marynarki Wojennej reprezentowały łącznie 4 modele rozmieszczenia wież artylerii głównej, z których wszystkie znalazły ostateczne zastosowanie. W kolejności chronologicznej pojawiania się koncepcji były to:

1. Model trójrzędowy czterosekcyjny zrównoważony – reprezentowany przez 2 typy (*Nassau, Helgoland*), na które składało się łącznie 8 okrętów wprowadzonych do służby (*Nassau, Helgoland, Oldenburg, Ostfriesland, Posen, Rheinland, Thüringen, Westfalen*). Polegał on na zgrupowaniu wież artylerii głównej na planie heksagonu, czyli w trzech rzędach (prawoburtowym, środkowym i lewoburtowym) i w czterech sekcjach (dziobowej, przednio-centralnej, tylnio-centralnej i rufowej). Był to zatem standard rozmieszczenia uzbrojenia głównego charakterystyczny dla dreadnota I generacji. W sekcjach dziobowej i rufowej znajdowało się po 1 wieży zlokalizowanej w osi symetrii wzdłużnej okrętu. W obu sekcjach centralnych znajdowały się po dwie wieże, umieszczone równolegle i symetrycznie po obu stronach, na prawej i lewej burcie. Każda z nich mogła prowadzić ogień burtowy tylko w jedną stronę. Niejako w zamian wieże w sekcji przednio-centralnej miały możliwość prowadzenia go także do przodu, a te w sekcji tylnio-centralnej miały możliwość prowadzenia go także do tyłu. W ten sposób wszystkie wieże okrętu tworzyły wierzchołki sześciokąta. Proporcja rozmieszczenia wież między sekcjami wynosiła zatem 1:2:2:1. Przy czym da się wyróżnić dwie odmiany interesującego nas tu modelu ze względu na kaliber najcięższych dział. Pierwsza uzbrojona była w armaty o średnicy lufy 283 mm, a reprezentował ją 1 typ (*Nassau*), na który składały się 4 jednostki (*Nassau, Posen, Rheinland, Westfalen*). Druga uzbrojona była w armaty o średnicy lufy 305 mm, a reprezentował ją 1 typ (*Helgoland*), na który składały się również 4 jednostki (*Helgoland, Oldenburg, Ostfriesland, Thüringen*). Wszystkie niemieckie okręty tego modelu miały wieże dwulufowe i posiadały zdolność prowadzenia ognia burtowego z użyciem 8 dział oraz dziobowego i rufowego z wykorzystaniem 6 dział. Okręty te miały zatem zrównoważoną możliwość walki zarówno w toku zbliżania się do przeciwnika lub pościgu, jak i w toku oddalania się od przeciwnika lub ucieczki.

2. Model trójrzędowy trójszekcyjny defensywny – reprezentowany był przez 1 typ (*Kaiser*), na który składało się 5 okrętów (*Friedrich der Grosse, Kaiser, Kaiserin, König Albert, Prinzregent Luitpold*). Polegał on na zgrupowaniu wież artylerii głównej na planie równoległoboku, w trzech rzędach (prawoburtowym, środkowym i lewoburtowym) i zarazem w trzech sekcjach (dziobowej, centralnej i rufowej). W sekcji dziobowej znajdowała się tylko jedna wieża, zlokalizowanej w osi symetrii wzdłużnej okrętu. W sekcji rufowej znajdowały się dwie wieże, zlokalizowanej w osi symetrii wzdłużnej okrętu, umieszczone w superpozycji w stosunku do siebie. W sekcji centralnej znajdowały się dwie wieże, umieszczone po przeciwnych stronach, lecz skośnie w stosunku do osi wzdłużnej kadłuba, w ten sposób, że wieża prawoburtowa wysunięta była ku dziobowi, zaś lewoburtowa wysunięta była ku rufie. Co prawda każda mogła prowadzić ogień burtowy w obie strony, lecz na przeciwną burtę jedynie w bardzo ograniczonym stopniu, limitowanym rozmieszczeniem nadbudówek. Taki sposób rozmieszczenia uzbrojenia głównego odpowiada standardowi dreadnotów II generacji. Niejako w zamian obie wieże w sekcji centralnej miały możliwość prowadzenia ognia zarówno do przodu jak i do tyłu. Proporcja rozmieszczenia wież między sekcjami wynosiła zatem 1:2:2. Wszystkie okręty tej odmiany miały wieże dwulufowe kalibru 305 mm i posiadały zdolność prowadzenia ognia burtowego z użyciem 10 dział (przy czym 2 w bardzo ograniczonym zakresie kątowym), rufowego z wykorzystaniem 8 dział, zaś dziobowego z wykorzystaniem 6 dział. Okręty te miały zatem mniejszą siłę salwy w toku zbliżania się do przeciwnika lub pościgu, niż w toku oddalania się od przeciwnika lub ucieczki, co znamionuje defensywny sposób rozmieszczenia artylerii głównej.

3. Model jednorzędowy trójszekcyjny zrównoważony – reprezentowany był przez 1 typ (*König*), na który składały się 4 okręty (*Grosser Kurfürst, König, Kronprinz, Markgraf*). Polegał on na zgrupowaniu wież artylerii głównej w osi symetrii wzdłużnej kadłuba w trzech sekcjach (dziobowej, centralnej i rufowej). Był to zatem standard rozmieszczenia uzbrojenia głównego charakterystyczny dla dreadnota III generacji. W sekcjach dziobowej i rufowej znajdowały się po dwie wieże, umieszczone w superpozycji względem siebie. W centrum ulokowano natomiast tylko pojedynczą wieżę, która mogła prowadzić wyłącznie ogień burtowy. Proporcja rozmieszczenia wież między sekcjami wynosiła zatem 2:1:2. Wszystkie niemieckie okręty tego modelu miały wieże dwulufowe kalibru 305 mm i posiadały zdolność prowadzenia ognia burtowego z wykorzystaniem wszystkich 10 dział oraz dziobowego i rufowego z wykorzystaniem 4 dział. Okręty te miały zatem zrównoważoną możliwość walki zarówno w toku zbliżania się do przeciwnika lub pościgu, jak i w toku oddalania się od przeciwnika lub ucieczki.

4. Model jednorzędowy dwusekcyjny zrównoważony – reprezentowany przez 3 typy (*Bayern*, *Bismarck*, typ *H*), na które składały się łącznie 4 okręty wprowadzone do służby (*Baden*, *Bayern*, *Bismarck*, *Tirpitz*), 4 okręty rozpoczęte, lecz nieukończone (*Götz von Berlichingen*, *Sachsen*, *Ulrich von Hutten*, *Württemberg*) oraz 4 okręty zamówione, lecz nie rozpoczęte (*Schlachtschiffe K*, *Schlachtschiffe L*, *Schlachtschiffe M*, *Schlachtschiffe N*). Polegał on na zgrupowaniu wież artylerii głównej w osi symetrii wzdłużnej kadłuba w dwóch sekcjach (dziobowej i rufowej). Był to zatem standard rozmieszczenia uzbrojenia głównego charakterystyczny dla dreadnotu IV generacji. W obu sekcjach znajdowały się po dwie wieże, umieszczone w superpozycji względem siebie. Proporcja rozmieszczenia wież między sekcjami wynosiła zatem 2:2. Przy czym da się wyróżnić dwie odmiany interesującego nas tu modelu ze względu na kaliber najcięższych dział. Pierwsza uzbrojona była w armaty o średnicy lufy 380 mm, a reprezentował ją 2 typy (*Bayern*, *Bismarck*), na który składały się 4 jednostki wprowadzone do służby (*Baden*, *Bayern*, *Bismarck*, *Tirpitz*) oraz 2 dalsze, rozpoczęte, lecz nieukończone (*Sachsen*, *Württemberg*). Druga miała być uzbrojona w armaty o średnicy lufy 406 mm, a reprezentował ją 1 typ (typ *H*), na który składać się miało 6 jednostek (*Götz von Berlichingen*, *Ulrich von Hutten*, *Schlachtschiffe K*, *Schlachtschiffe L*, *Schlachtschiffe M*, *Schlachtschiffe N*). Wszystkie niemieckie okręty tego modelu miały wieże dwulufowe i posiadały zdolność prowadzenia ognia burtowego z wykorzystaniem wszystkich 8 dział oraz dziobowego i rufowego z wykorzystaniem 4 dział. Okręty te miały zatem zrównoważoną możliwość walki zarówno w toku zbliżania się do przeciwnika lub pościgu, jak i w toku oddalania się od przeciwnika lub ucieczki.

Do *Deutsche Marine* należały też pewne specyficzne rekordy. Niemcy jako jedyni wprowadzili do służby dreadnoty uzbrojone w działa 283 mm, tym samym jednak stworzyli najsłabiej uzbrojone pancerniki tej odmiany w dziejach świata. *Kaiserliche Marine* miała największą liczebnie flotę rasowych dreadnotów (I i II generacja) w historii, miała ich bowiem nawet więcej niż *Royal Navy* (13 w stosunku do 10 brytyjskich) i to jednak mało chlubne osiągnięcie, skoro to superdreadnoty stanowiły szczyt rozwoju okrętów liniowych w zakresie rozmieszczenia artylerii głównej. Obok niej tylko jeszcze floty japońska posiadała dreadnoty z heksagonalnym układem wież, choć strona germańska miała ich znacznie więcej. Niemcy jako pierwsi wprowadzili na uzbrojenie pancerników działa kalibru 380 mm. Ich okręty cieszą się opinią bardzo dobrze opancerzonych, wszakże uwaga ta dotyczy bardziej jakości płyt pancernych niż ich rozmieszczenia konstrukcyjnego.

Wnioski. Niemiecka Marynarka Wojenna w całej swej historii posiadała 21 okrętów liniowych w standardzie uzbrojenia wyznaczonym brytyjskim pancernikiem *Dreadnought*. Do grupy tej nie powinno się zaliczać krążowników liniowych typu *Deutschland*, potocznie zwanych pancernikami kieszonkowymi, lecz w istocie zaprojektowanymi i wykorzystywanymi przede wszystkim do działań krążowniczych. Nie powinno się do składu niemieckiej floty pancerników dreadnotowych włączać również rosyjsko/ukraińskiego okrętu liniowego *Wola* mimo, że znalazł się ona w rękach Niemców. Nigdy bowiem nie włączyli go w skład swej floty, a nawet nie mieli takiego zamiaru. Wyżej wspomniane teutońskie pancerniki dreadnotowe przedstawiały całe spektrum klasyfikacyjne tego rodzaju okrętów w zakresie sposobu rozmieszczenia artylerii głównej, reprezentując, choć w różnej liczbie wszystkie generacje w zakresie optymalnego jej skonfigurowania na pokładzie okrętu.

REFERENCES

- Chwalba Andrzej, *Historia powszechna – wiek XIX*, Warszawa 2008. (in Polish)
Dramiński Stefan, Pancernik HMS “Dreadnought”, *Okręty* 5 (25), 2013, 30–43. (in Polish)
Dyskant Józef, *Konflikty i zbrojenia morskie 1918–1939*, Gdańsk 1983. (in Polish)
Gozdawa-Gołębiowski Jan, *Od wojny krymskiej do bałkańskiej*, Gdańsk 1985. (in Polish)
Gozdawa-Gołębiowski Jan, Wywerka-Prekurat Tadeusz, *Pierwsza wojna światowa na morzu*, Warszawa 1994. (in Polish)
Jarski Adam, Skwiot Mirosław, *Pancerniki typu Bismarck*, t. 4, Warszawa 2002. (in Polish)
Klimczyk Tadeusz, *Historia pancernika*, Warszawa 1994. (in Polish)
Kochnowski Roman, *Deutsche Marine: flota zjednoczonych Niemiec: przeszłość i perspektywy*, [w:] *Bezpieczeństwo współczesnego państwa*, Cz. 1 *Wymiar międzynarodowy*, red. Falecki Janusz, Łubiński Paweł, Kraków 2019. (in Polish)
Kochnowski Roman, *Deutsche Marine: flota Zjednoczonych Niemiec (1990–2015)*, [w:] *Siły Zbrojne: działania wywiadu w XX i XXI w.: wybrane zagadnienia*, red. Woźny Aleksander i Żebrowski Andrzej, Kraków 2016. (in Polish)
Kochnowski Roman, “Dylematy strategiczne Kaiserliche Marine 1914–1918”, *Okręty Wojenne* 3, 2019. (in Polish)

- Kochnowski Roman, *Dowódca Reichs i Kriegsmarine wielki admirał Erich Raeder* [w:] Dalekie morza, bliskie rzeki. Rzec o strategii, organizacji i logistyce flot wojennych, red. Kochnowski Roman, Jastrzębski Jarosław, Oświęcim 2015. (in Polish)
- Kochnowski Roman, “Geneza strategii admirała Alfreda von Tirpitz”, *Okręty Wojenne* 74, 2020. (in Polish)
- Kochnowski Roman, *Krążowniki liniowe, geneza – rozwój – zmierzch* [w:] *Na morzach i oceanach pod wojenną banderą. Wczoraj – dziś – jutro*, red. Kochnowski Roman, Jastrzębski Jarosław, Kraków 2020. (in Polish)
- Kochnowski Roman, *Niemieckie działania krążownicze w latach 1939–1942*, Zabrze 2015. (in Polish)
- Kochnowski Roman, “Plan ‘Z’. Geneza i fiasko”, *Okręty Wojenne* 3, 2018. (in Polish)
- Kosiarz Edmund, *Bitwy morskie*, Warszawa 1994. (in Polish)
- Koszela Wiktor, *Pancerniki III Rzeszy*, Oświęcim 2016. (in Polish)
- Lipiński Jerzy, *Druga wojna światowa na morzu*, Warszawa 1999. (in Polish)
- Mielnikow Rafał, *Pancerniki typu Impieratrica Maria*, Gdańsk 2010. (in Polish)
- Olender Piotr, *Wojny morskie 1883–1914*, Warszawa 2005. (in Polish)
- Pajewski Janusz, *Historia powszechna 1871–1918*, Warszawa 2002. (in Polish)
- Pawłowski Tymoteusz, “Wojna o niepodległość Ukrainy 1914–1922”, *Wojско i Technika. Historia* 2 (38), 2022. (in Polish)
- Perepczko Andrzej, *Burza nad Atlantykiem*, t. 1, Warszawa 1999. (in Polish)
- Perepczko Andrzej, *Burza nad Atlantykiem*, t. 2, Warszawa 2000. (in Polish)
- Perepczko Andrzej, *Burza nad Atlantykiem*, t. 3, Warszawa 2001. (in Polish)
- Perepczko Andrzej, *Burza nad Atlantykiem*, t. 4, Warszawa 2002. (in Polish)
- Pertek Jerzy, *Od Reichsmarine do Bundesmarine*, Poznań 1966. (in Polish)
- Pertek Jerzy, Supiński Witold, *Wojna morska 1939–1945*, Poznań 1959. (in Polish)
- Raeder Erich, *Moje życie*, Gdańsk 2001. (in Polish)
- Serczyk Władysław, *Historia Ukrainy*, Wrocław 2001. (in Polish)
- Skwiot Mirosław, Prusinowska Elżbieta, *Pancerniki typu Bismarck*, t. 1, 2, Warszawa 2000. (in Polish)
- Skwiot Mirosław, *Pancerniki typu Bismarck*, t. 3, Warszawa 2001. (in Polish)
- Skwiot Mirosław, *Pancerniki II wojny światowej*, t. 1, Lublin 2009. (in Polish)
- Soborna Ukraina (linkor)*, Last accessed: 10.05.2022, [https://uk.wikipedia.org/wiki/Soborna_Ukraina_\(linkor\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Soborna_Ukraina_(linkor)) (in Ukrainian).
- Staff Gary, *Niemieckie pancerniki 1914–1918*, t. 1, 2, Oświęcim 2016. (in Polish)
- Symonds Craig, *II wojna światowa na morzu. Historia globalna*, Warszawa 2020. (in Polish)
- Szozkiewicz Cezary, *Pancerniki II wojny światowej*, t. 1, 2, Warszawa 1993. (in Polish)
- Viiskovo-morski syly Ukrainskoi Narodnoi Respubliki ta Ukrainskoi Derzhavy*, Last accessed: 10.05.2022, https://uk.wikipedia.org/wiki/Viiskovo-morski_syly_Ukrainskoi_Narodnoi_Respubliki_ta_Ukrainskoyi_Derzhavy (in Ukrainian).
- Volia (linkor)*, Last accessed: 10.05.2022, [https://uk.wikipedia.org/wiki/Volia_\(linkor\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Volia_(linkor)) (in Ukrainian).
- Zabłocki Władimir, “Drednoty Morza Czarnego”, cz. 1, *Morza, Statki i Okręty* 3(16), 1999. (in Polish)
- Zabłocki Władimir, “Drednoty Morza Czarnego”, cz. 2, *Morza, Statki i Okręty* 4(17), 1999. (in Polish)

THE GERMAN DREADNOUGHT BATTLESHIP FLEET AND THE ISSUE OF THE POSSIBLE AFFILIATION OF THE UKRAINIAN BATTLESHIP “VOLIA” TO IT

Jarosław JASTRZĘBSKI

Doctor of Historical Sciences, professor
University of the Commission of National Education in Krakow,
Institute of Security and Informatics,
Department of Homeland and Information Security,
4 Ingarden Street, Krakow, Poland
jaroslaw.jastrzebski@uken.krakow.pl
ORCID ID: 0000-0003-4722-547X

The fleet of German dreadnought battleships consisted of a total of 21 units. The *Deutschland*-class battlecruisers, commonly known as pocket battleships, should not be included in this collection. They were designed and were operationally used primarily for cruise operations, especially privateering. The ex-Russian and ex-Ukrainian battleship “*Volia*” should not be included in this fleet, despite the fact that it was captured by the Germans, who even conducted sea trials on it. They never included it in their fleet, and did not even intend to do so, because its technical solutions were too far behind the standard of this class of units in the German Imperial Navy.

The aforementioned 21 battleships represented, in their way of deploying the main artillery, all generations of battleships of this type. The first generation consisted of 8 units (*Nassau*, *Helgoland*, *Oldenburg*, *Ostfriesland*, *Posen*, *Rheinland*, *Thüringen*, *Westfalen*), the second generation – 5 units (*Friedrich der Grosse*, *Kaiser*, *Kaiserin*, *König Albert*, *Prinzregent Luitpold*), the third generation – 4 units (*Grosser Kurfürst*, *König*, *Kronprinz*, *Markgraf*), and the most optimal fourth generation – also 4 units (*Baden*, *Bayern*, *Bismarck*, *Tirpitz*).

Keywords: Battleship, dreadnought, Kaiserliche Marine, German Navy.